

STRATEJİK RAPOR NO: 30, EYLÜL 2008

STRATEJİK ARAŞTIRMA MERKEZLERİ

TASAM

TÜRK ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
TURKISH ASIAN CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

STRATEJİK ARAŞTIRMA MERKEZLERİ

STRATEJİK RAPOR

MURAT BİLHAN
E. Büyükelçi
TASAM Başkan Yardımcısı

Halıcılar Cad. No: 100 Fatih-İstanbul
Tel: +90212 532 60 66-635 61 51 Faks: +90212 532 58 82

1) Tarihçe (Türkiye Bakımından)

a) Cumhuriyet Öncesi

Türk insanının, Osmanlı zamanında olsun, Cumhuriyet döneminde olsun, stratejik düşünceler üretebildiği ve bunları karar organları üzerinden uygulamaya geçirebildiği tarihi bir gerçektir. Bu özellik tarihte her ülke ve her toplum için geçerli olmamıştır. Köklü devlet yönetimi geleneği olan, jeopolitik bir savunma konsepti oluşturma ve geliştirme ihtiyacı duyan, çok boyutlu dış politika izleyen ve sınırlarının ötesinde etkinlik yaratan milletler için geçerli olmuştur. Ancak Dünya'nın bugün geldiği aşamada, bir bakıma geçtiğimiz bir buçuk yüzyılda irili ufaklı ulus-devletlerin kurulmasıyla başlayıp bugün küreselleşmeye varan dünyamızda karşılıklı etkileşimin önlenemez duruma geldiği uluslararası ilişkilere egemen olan hava, büyük-küçük her devleti bu tür düşünce üreten kuruluşlara yöneltmiştir. Dolayısıyla dünyadaki en küçük siyasi ünitelerin bile strateji merkezleri kurulmuştur. Bu kuruluşlar temel amaç olarak stratejik düşünce üretmeye yönelmekle birlikte, hizmet sundukları ülke yönetimlerine güncel sorunlarında taktik bazı seçenekler de sunabilmektedir. Ancak günümüzde Türkiye'de ve diğer ülkelerde mantar gibi çoğalan stratejik araştırma kuruluşlarının sunduğu hizmetlerin ne ölçüde rağbet gördüğü, kendilerine ve araştırmalarına ne ölçüde güven duyulduğu cayii sualdir.

Önce kısa bir stratejik düşünce perspektifi sunalım. Yunan dil kökeninden gelen “strateji” kelimesi, özünde “askeri” bir terim olup bir öngörü anlamında kullanılmaktadır. Türkiye'deki uygulamaları da son zamanlara kadar, yani sivil düşünce kuruluşlarının yaygınlaşmasına kadar, ülkemizde askeri bir tekel olarak değerlendirilmekteydi.

Osmanlı tarihinde stratejik düşünen devlet adamlarından, ayrıca ileri görüşlü bilim ve sanat insanlarından çok sayıda örnek verilebilir. Bunlar arasında Sokullu Mehmet Paşa'nın Volga-Don-Karadeniz-Hazar bölgesini kapsayan kanallar sistemi kurma projesi ilginç ve çarpıcı bir örnek olarak sunulabilir. 16. yüzyılda Portekiz yayılmasına karşı Afrika Boynuzu'nda ve Kızıldeniz kıyılarında müstahkem mevkiiler edinilmesi, 1359'da Süleyman Paşa'nın Balkanlara açılıp Bizans'ı Batı'dan kuşatması; Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul kuşatmasında gemileri karadan denize indirmesi, Doğu ve Orta Akdeniz'deki Kıbrıs, Rodos ve Girit gibi stratejik kontrol noktalarının ele geçirilmesi ve deniz egemenliği için yapılan operasyonlar ve savunma yatırımları ile yapılanmalar, ipek ve baharat yollarının güvenliği için üretilen düşünceler ve eylemler; Osmanlıların neden 1299'daki kuruluş yıllarından 220 sene sonrasına kadar uzanan bir zaman diliminde Doğu ve Güney yönünde hiç genişleme stratejisi uygulamadıkları ve sadece Batı yönünde

genişledikleri; tarihte birkaç kez yenilgiye uğrayarak tahrib edilen Osmanlı Donanmasının birçok kez yenilenmesi çabaları (1571 Lepanto/İnebahtı, 1774 Çeşme ve son yenileme hareketi olarak da Abdülaziz'in çabaları, vs; Mimar Sinan'ın stratejik köprü ve yollar yapımı gibi çok sayıda örnek, stratejik bakış açısıyla incelenmeye değer görülmektedir. Bunların yorumlanması doğrudan incelediğimiz konu başlığının kapsamı dışında kaldığından burada ayrıntılarına girilmemekte, ancak Türk yönetim anlayışında stratejik bakış açısına her dönemde önem verilmiş olduğuna işaret etme ihtiyacı duyulmuş bulunmaktadır.

b) Cumhuriyet Dönemi

Peki bu stratejik bakış açısı Cumhuriyet döneminde nasıl bir seyir izledi? Stratejik düşünce sisteminde bir dünya dehası olan Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda stratejik düşünceyi nasıl kullandığına ve mucizeler yaratabildiğine ilişkin dev deneyimleri de bu araştırmamızın daha dar olan alanını, hedefimizin dışında bırakacağından inceleme dışı tutuyoruz.

Atatürk döneminde, Atatürk'e stratejik danışmanlık yapan kişi ve kuruluşlar var mıydı? Bu amaçla kurulmuş olmasa bile vardı ama, ve ayrıca Atatürk'ün bunlara danıştığı ve söz hakkı tanıdığı da bir gerçektir ama, stratejik kararlara Atatürk'ün yüksek kişisel ve karizmatik damgası egemen olduğundan bunlar gölgede kalıyordu.

Atatürk'ten sonra alınan doğru veya yanlış stratejik karar ve davranışlarda, sivil kişi ve kurumların zayıf kalmaya başladığı ve meydanın ağırlıklı olarak askerler veya asker kökenlilerle, siyasi liderlere kalmaya başladığı görülmektedir. Nitekim, bu dönemde alınan son derece önemli stratejik bir karar olan İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalma düşüncesinin ve kararının yine asker kökenli İkinci Cumhurbaşkanı Sayın İsmet İnönü tarafından alındığı bilinmektedir. Bu kararında etkin olan kişi ve kurumlar bulunup bulunmadığı hakkında bizde kesin bilgi mevcut değildir. Bu alanda belki askeri bir danışma mekanizması çalıştırılmış olabilir. Ancak bu dönemde alınan başka bazı iç ve dış stratejik kararların ve uygulamaların isabetsizliği ise bilinmektedir. Örneğin Varlık Vergisi yanlış bir stratejik karar ve uygulamadır. Bir başka temel stratejik yanlışlık olarak, Doğu'nun kalkındırılmasına ilişkin olarak Atatürk zamanında alınan öncelikli kararların - daha İzmir İktisat kongrelerinden bu yana gündemde olmasına rağmen uygulamadan kaldırılması, ya da uygulamaya hiç konmaması, köy enstitülerinin kaldırılması olayı gibi çok sayıda başka örnekler de verilebilir. Burada şu soru akla gelmektedir: Acaba, kamuya bağlı veya özel olarak çalışan sivil stratejik düşünce kuruluşları o sırada mevcut olsaydı ve onların verecekleri uzman görüşleri dikkate alınsaydı, Türkiye'ye zarar veren bu stratejik hatalara düşülecek miydi?

Bu dönemi izleyen çok partili dönemde de yakın zamanlara kadar, ülkemizde sivil stratejik düşünce kuruluşlarına ihtiyaç görülmediği ve bu nedenle mevcut olmadığı görülmektedir. Bu boşluğu bir bakıma askeri merkezler doldurmuştur. Aslında dolduramamıştır demek daha doğru olacaktır. Zira tabiatı icabı kendi iç yöntemleri, kuralları ve ketumiyeti içinde çalışan askeri mekanizmanın, sivil sektörle, yani TBMM ve Hükümet kanadıyla işbirliği alanında, devlete hizmet amacından kaynaklanan iki taraflı iyi niyetin mevcudiyetine rağmen doku uyumsuzluğu bulunduğundan, stratejik danışma boşluğu doldurulamamıştır. Askeri sektör, kendi spesifik iştigal alanında görevini yapmış ve stratejik danışma hizmetini Hükümetlere gereğince vermiştir ve bu alanda aksama olabileceği düşünülmemekte ve akla gelmemektedir. Ama askerin yerine getirmesi mümkün olmayan siyasi, ekonomik ve özellikle dış politik kararlara ışık tutacak sivil stratejik düşünce sistemi kurulamamış ve iş hükümetlerin sağduyusuyla ve ülkemizin bürokratik altyapısının sunduğu, ama hiçbir zaman esneklikle veremeyeceği görüşlerle sınırlı kalmıştır. Bürokrasiden kaynaklanan bu telkin, görüş ve yönlendirmeler, çoğu zaman ya uzmanlık ürünü olmadığından, ya bürokrasinin merkezîyetçi ve oligarşik yapısından, ya da siyasi otoriteye aşırıya varan itaat ve yukarıdan aşağıya doğru tartışmadan emir alma kültüründen, veya en azından zarar görmemek için yukarının istediği şablona uyma refleksinden dolayı hiçbir zaman sağlıklı ve verimli olamamıştır. Yani fikirler aşağıdan yukarıya doğru hiçbir zaman ulaşamamıştır. Bu durumda alınan kararlar doğru da, yanlış da olsa hep üst yönetimde alınmıştır. Burada bir bakıma ülkemizde Batılı anlamda STK geleneğinin ve farklı görüşlere tolerans kültürünün yerleşmemiş olmasının da rolü mevcuttur. Yani bilgi paylaşımı yatay değil, dikey olmuş ve dikey akış yönü de hep üstten alta yönelik olmuştur.

2) Şimdiki Durum

a) Kamu Kurumları

Türkiye'de önce kamu sektöründe görülmeye başlayan ihtiyaçlar çerçevesinde Dışişleri Bakanlığı'nın öncülüğünde 1990'lı yıllarda evvela Bakanlık dışında "akademik" bir kurumun bünyesinde oluşturulması istenen ve bu amaçla desteklenen "Dış Politika Enstitüsü" gibi kurumlar ortaya çıkmaya başlamış; bu tür bir kurumlaşmanın, siyasi, kültürel ve ekonomik alanda Türkiye'nin önde gelen merkezi olan İstanbul'da da kurulmasına destek yoluna gidilmiş; bu şekilde OBİV (Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı) kurulmuş, daha sonra Bakanlığın doğrudan kanadı ve kontrolü altında SAM (Stratejik Araştırmalar Merkezi) kurulmuştur. SAM'ın hem etkinlikleri, hem yayınları itibarıyla yabancılar üzerinde inandırıcılığı ve saygınlığı için gerekli olan "bağımsız", veya hiç değilse "yarı-bağımsız" bir kuruluş olma görüntüsünü sağlamak için gerekli

yasal alt-yapı da kurulmuş, ancak Bakanlığın sıkı hiyerarşik bağlantısından vazgeçilemediği gibi, finansal bağımsızlığı, özel bir bütçe ile veya başka bir ödenek formülüyle sağlanamadığından başarısı veya başarısızlığı, o sırada Bakanlık üst yönetiminde kim bulunuyorsa, onun sağduyusuna kalmıştır. Bir strateji kuruluşu için gerekli kaliteli insan kaynakları herhalükarda sağlanamamıştır. Vizyon sahibi bir üst yönetim zamanında SAM'ın kuruluşuna zemin teşkil eden fikirler buharlaşarak kaybolmuş ve SAM Bakanlığın herhangi bir hiyerarşik birimi haline dönüştürülmüştür. Normal olarak SAM'dan beklenebilecek görevler, Bakanlığın çeşitli bölümlerine dağıtılmış, bir zaman çok başarılı bir yayın organı haline gelen “Perceptions” adlı İngilizce yayın yavaş yavaş itibar erozyonuna terk edilmiştir. SAM'ın yabancı ortak kuruluşlarla iletişimi ve yıllar boyunca itinayla kurulmuş işbirliği süreçleri de aşınmaya terk edilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı'nın desteğiyle kurulan DPE (Dış Politika Enstitüsü) ve OBİV ise aldıkları çok kısıtlı mali destekle, ancak yılda parmakla sayılabilecek etkinlikte bulunarak yaşam savaşı vermektedir. Tabiatıyla bu da devlet teşkilatının ve özeldede Dışişleri 'nin ihtiyacı olan hizmeti hiçbir zaman sağlayamamıştır. Özetlemek gerekirse, kamusal kurumlara bağlı ve stratejik konularla uğraşan birimler bazen “stratejik araştırma” veya “inceleme” gibi başlıklar altında, bazen ARGE çerçevesinde, bazen APK (Araştırma ve Planlama Kurulu, vs.) birimleri veya başkanlıkları şeklinde örgütlenmiş, ancak buralar Türkiye'de bürokrasiye egemen olan genel uygulamaya paralel olarak pasifize edilmiş birer insan deposu olarak kullanılmıştır. Bu, hem insan kaynaklarının, hem deneyim, birikim ve düşünce üretiminin israf ve ziyan edilmesi, hem de proaktif bir politika izlemenin temel kaynağını oluşturan ileriye dönük çeşitli fikirlerden ve seçeneklerden yoksun kalınmasına yol açmıştır. Fakirleşen ve çoraklaşan bu alan, güven eksikliğinden, uzun yıllar özel sektöre de bırakılamamıştır.

b) Özel Kurumlar

Güven eksikliğine ve başlangıçta teşvik ve destek görmemelerine rağmen, küreselleşmenin ülkemizdeki etki ve zorlamalarıyla kendiliğinden kurulmaya başlanan özel kurumlara gelince, vakıf üniversiteleri, büyük şirketler, iş merkezleri, STK'lar, saygınlığını başka şekilde ulusal ve uluslararası alanda kanıtlamış büyük özel kurumlar ve dernekler, ideolojik bazı düşünce sistemlerine bağlı kuruluşlar şeklinde örgütlenmişler ve dolayısıyla kendilerine maddi kaynak ve insan kaynakları sağlayan kurumların amaç ve çıkarlarına endekslenen ve genellikle siyasi partilere, ya da ideolojik amaçlı sermaye gruplarına hizmet üreten yapılar haline dönüşmüşlerdir. Bu tür kurumlaşmaların büyük bir çoğunluğu “bir atımlık barut” diye nitelenebilecek sermayelerle, tabela ve logolarla işe başlamış ve para akımı bir kaç etkinlikten sonra sürekliliğini kaybedince silinip gitme durumuna düşmüşlerdir. Şu sırada, ülkemizde bu alanda faaliyet gösteren ve sayıları belki de

100'ü bulan özel stratejik düşünce kuruluşu mevcuttur. Ancak bunların pek azı ayakta durabilecek ve etkinliklerini sürdürebilecek bir potansiyele ve istikrara sahiptir.

Ülkemizde belli coğrafi bölgelere göre (Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar, vs.), veya tematik olarak (güvenlik, enerji, demokratikleşme vs.) uzmanlaşmış kurumlar, bu iddia ile kurulmuş olsa bile daha sonra yön, alan ve hedef değiştirerek ilgi alanlarının dışına çıkmış ve uzmanlaşma alanlarını derinlikli biçimde ileriye götürmek yerine, yön değiştirmeyi ve faaliyetlerini çeşitlendirmeyi tercih etmişlerdir. Bunların bir bölümü ayakta kalamamıştır. Bir bölümüyse belli ideolojiler bağlamında ve desteğinde uzmanlaşabilmişlerdir. Bu ideolojik bağlantılar, ya maddi kaynaklarına olan bağlılık, ya da yönetici ve mensuplarının siyasi ve sosyal eğilimleri, veya önlerinde buldukları işlenmemiş alanları, âtil kapasite veya boşlukları değerlendirmek suretiyle bir faaliyet biçimi seçmişlerdir. Kaynakların devamlılığı sağlanamadığı durumlarda süreklilik zedelenmiş, hatta kurumun bütünüyle kaybolması keyfiyetiyle karşılaşılmıştır.

3) Yabancı Ülkelerdeki Modeller

Yabancı ülkelerdeki kurumlaşmalara ve uygulamalara gelince, bunu belki de aşağıdaki kategoriler çerçevesinde incelemek mümkündür.

a) ABD

ABD'de 2000'in üzerinde düşünce kuruluşu olduğu bilinmektedir. Bunların listeleri de her yıl güncelleştirilerek kataloglar halinde yayınlanmakta, iştil alanları, uzmanlık bölümleri, yönetim kadroları, uzman masaları, yayınları, bağlantıları, üyeleri, yabancı ülkelerdeki etkinlik ve bağlantıları ve hukuki statüleri çok ayrıntılı olarak bu kataloglarda izlenebilmektedir. Bazılarında ABD'nin şeffaf modelinden esinlenilerek bütçe olanakları da gösterilebilmektedir. Ancak ABD'de belli devlet kurumlarına hizmet vermek üzere kurgulanmış, bu amaçla kurulmuş düşünce kuruluşları devlet bütçesinden destek almakta ve bunun karşılığı olan hizmeti devletin o kurumuna sunmaktadır. Örneğin, Pentagon'a hizmet sunan çeşitli kuruluşlar vardır. Bunlar, savunma ve güvenlik konseptleri üzerine çalışmakta ve hazırladıkları raporları ve politika seçeneklerini Pentagon'a sunmaktadırlar. Aynı şekilde CIA'ya (Rand Cooperation), State Department'a (Dışişleri Bakanlığına), Başkan'ın Güvenlik Danışmanlığı'na, ya da doğrudan Başkan'a bağlı hizmet veren, kamu kaynaklarını kullanan kuruluşlar mevcuttur. Bunların dışında bağımsız çok sayıda kuruluşa ilaveten, akademik olarak üniversitelere bağlı stratejik araştırma merkezleri de mevcuttur. Bunlar başkan adaylarından başlayarak, senato ve temsilciler meclisi

üyeleri, hatta eyalet valileri ve daha başka idari görevlere getirilecek şahıslar ve kurumlar için, aynen lobi kurumları gibi gerekli hizmeti sunmaktadırlar. Bunların yayınlarıysa, bazen dünya çapında dalgalanmalar yaratan ve ülkeler arası ilişkileri, hatta başka ülkelerin rejimlerini ciddi şekilde etkileyen yayınlar şeklinde tecelli edebilmektedir. Bunların sayısız örnekleri ülkemiz siyaset alanında faaliyet gösteren akademisyenler ve medya mensuplarınınca da dikkatle takip edilmekte, zaman zaman analizlerine rastlanmaktadır. Huntington'un "Medeniyetler Çatışması", "Büyük Ortadoğu Projesi" ile ilgili son on yıldaki yoğun yayınlar, Soğuk Savaş zamanında "Yeşil Kuşak" teorisiyle komünist dünyayı dize getirmeyi hedefleyen yayınlar, Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" başlıklı kitabı gibi yayınlar, Noam Chomsky'nin aykırı görüşlerini içeren makaleler gibi dünyayı ve çeşitli ülkeleri kökünden sarsan teoriler olarak ABD düşünce kuruluşlarından kaynaklanan fikirler şeklinde literatürdeki yerini almıştır. ABD'deki önde gelen gazete yazarlarıyla siyaset düşünürleri de, çoğu zaman düşünce kuruluşlarıyla işbirliği halinde ve bazen kendi ülkelerinin politikasını da eleştirerek makale ve kitaplar üretmiş ve ilgiyle izlenen bu eserleri de bugün aktüalite ve değerini koruyarak tartışmaların odağına oturmuş bulunmaktadır. Stephen Kinzer'in "All the Shah's Men" ve bundan sonra yazdığı çok önemli kitaplar, daha önceleri Robert Kaplan'ın "The Balkan Ghosts" gibi kitapları ve daha çok yeni yayınlanan Robert Kagan'ın "Tarihin Yeniden Doğuşu" (Fukuyama'nın tarih tezine nazire) kitabı aklımızdan çıkmayan sayısız örneklerden sadece birkaçıdır.

b) Anglosakson Ülkeleri ve Bundan Esinlenen Modeller:

Bu ülkeler arasında, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, İngiltere, İrlanda, Hindistan, Singapur, Pakistan, Bangladeş, Japonya sayılabilir.

Bu ülkelerde stratejik düşünce kuruluşları ABD modelinden bazı bakımlardan farklı, ağırlıklı olarak özel ve bağımsız kuruluşlar niteliğinde, ancak büyük çaplı konferans ve etkinliklerle ve özellikle yıllık raporlar ve ara raporlarla uluslararası ilişkilere damgasını vuran kuruluşlar şeklinde örgütlenmişlerdir. Bunların devletin ve başka devletlerin stratejik karar mekanizmaları üzerinde önemli rol ve etkileri vardır. Bunlar arasında IISS (International Institute of Strategic Studies), Chatham House, Wilton Park konferansları, yıllık raporları ve diğer yayınları ile en önde gelmekte, stratejik alanda kural koyan, içtihat oluşturan kuruluşlar olarak sayılmaktadır. İngiliz ekolü, "Chatham House Rules" diye tanımlanan ve çoğu uluslararası konferans ve toplantılardaki tartışmalarda uygulanacak kuralları düzenleyen normları getirmiştir.

c) Kıta Avrupası Düşünce Kuruluşu Sistemleri.

Federal Almanya'yı özel durumu nedeniyle bunun dışında tutarsak, ABD'deki kadar etkin olmasa da, Avrupa ülkelerinde aynı şekilde faaliyet gösteren ve siyaseti ciddi şekilde etkileyebilen görüşlerin bir çoğu bu merkezlerde oluşturulmakta ve siyasi iradeye, yani karar vericilere seçenekler şeklinde sunulmaktadır. İsveç'teki SIPRI, Fransa'da IFRI, İsviçre'de GCSP, İtalya'da IAI, ISPI (askeri), LİMES, Yunanistan'da ELİAMEP gibi kuruluşlar, bu alanda çalışan çok sayıdaki kuruluşun sadece birkaçını teşkil etmektedir. Bunların ve diğerlerinin web-sitelerinden kolaylıkla ulaşılabilecek ayrıntılarına girilmesine bu noktada gerek görülmemiştir.

d) Almanya Örneği

Almanya örneğinde siyasi partilerin her birinin ideolojik çizgisine hizmet etmek üzere kurulmuş olan düşünce kuruluşları, “vakıf” şeklinde örgütlenmiştir. Çok zengin kaynakları bulunan bu vakıflar, bağlı buldukları partinin siyasi ideolojisi doğrultusunda, yabancı ülkelerde şubeler de açmakta ve çok amaçlı faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bunlar arasında; Konrad Adenauer, Friedrich Ebert, Friedrich Naumann ve başkaları sayılabilir.

Hatta Alman Parla mentosu'nda yasak dolayısıyla temsil edilemeyen Alman Komünist Partisi (DKP)'ye hizmet sunmak üzere kurulan Rosa Luxembourg Vakfı, Küba gibi hala komünist rejime sahip ülkelerde faaliyet göstermektedir. Bunların dışında Almanya'da ülke içinde ve dışında itibarlı SWP (Stiftung Politik und Wissenschaft) gibi yine vakıf şeklinde örgütlenmiş bağımsız düşünce kuruluşları da mevcuttur. Almanya'da ayrıca uzmanlaşmış “Şarkiyat Enstitüsü”, AB araştırmaları üzerine çalışmalar yapan çok sayıda

bilimsel düşünce kuruluşları da vardır. Bunların bir bölümünün ilk hedef kitleleri arasında Türkiye vardır. Almanya'da birçok ülkenin olduğu gibi Türklerin kurduğu akademik, hukuki, sosyal düşünce kuruluşları da vardır. Merkezi Essen'de bulunan “Türk Araştırmaları Merkezi” bunlardan biridir.

e) Sovyet Geleneğinden Gelen Ülkeler Modelleri

Bu gruba giren ülkeler arasında Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya, Orta Asya ülkeleri ve Kafkasya sayılabilir. Bu tür ülkelerde genellikle, birincisi Devlet Başkanı'na, ikincisi Dışişleri Bakanlığına ve bazı durumlarda üçüncüsü de Savunma Bakanlığına bağlı stratejik araştırma kurumları mevcuttur. Bunların, insan kaynakları bakımından sayıca zengin tutulduğu, ancak insan kalitesi açısından sorunlu buldukları görülmektedir. Devlet kaynaklarını kullandıklarından, kaynak sıkıntısı çekmeyen bu kuruluşların devlet

politikasının oluşmasına katkıdan ziyade, Yönetimin tepeden oluşturduğu bu politikanın dışa yansıtılmasına aracı oldukları ve ülkenin amaç ve çıkarlarının uluslararası ilişkilere yansıtılmasında ve nakledilmesinde aracı kurumlar olarak kullanıldıkları görülmektedir. Diğer bir deyimle devletin yönetim kadroları veya tek seçici durumundaki Devlet Başkanı politikayı kendisi tayin etmekte, bunun sunum ambalajını düşünce kuruluşuna yaptırmaktadır. Bu kategoriye Çin de girmektedir.

f) Diğer Totaliter Ülkeler Modeli

Bu kategoriye Arap ve Magrib ülkeleri ve Sahra Güneyi Afrika ülkeleri ile Latin Amerika ülkelerinin bir bölümü (Arjantin, Brezilya, Şili ve Meksika hariç) girmektedir. Bu kategoriye giren ülkeler ihtiyaçları doğrultusunda güdümlü araştırma ve propaganda merkezleri şeklinde kullanılmak üzere düşünce kuruluşları geliştirmişlerdir. O ülkeler standartlarına uygun entelektüel kişilerin hizmetinden yararlanmak için oldukça elit kadrolar oluşturmuşlardır. Bu kadrolarda çalışan araştırmacılar ve uzmanlar, ortamı müsait bulduklarında yurtdışında ağız değiştirebilmekte ve daha liberal bir söylemle uluslararası toplumun genel çizgilerine yakın görüşler ileri sürebilmektedirler. Ama bu uzmanların kendi ülkelerine muhalif tutumlarının inandırıcılığı ve saygınlığı kuşku uyandırmaktadır. Bunun en tipik örneğini Mısır'daki kuruluşlar oluşturmaktadır.

g) Totaliter Olmayan Diğer Ülkeler

Bunların dışında kalan küresel dünyanın az gelişmiş bölgelerindeki ülkelerde de stratejik düşünce kuruluşları kurma hevesi giderek yayılan bir görünüm arz etmekte, ancak hem maddi kaynak, hem insan kaynakları engeline takıldığından, ya dışa bağımlı hale gelmekte, ya devlet güdümüne muhtaç olmakta, ya da kısa sürelerle faaliyet gösterdikten sonra kaybolup gitmektedirler. Bu kategoriye giren kuruluşlar arasında Balkanlardaki örnekler sayılabilir. Bu alana ödenek ayıramayan, özellikle eski Yugoslav coğrafyasındaki ülkeler yabancı kuruluşlardan destek beklentisi içinde olmakta, ülke dışında davet edildikleri toplantılarda masraflarının mutlaka karşılanmasını beklemekte, kendi ülkelerinde tertiplemek istedikleri toplantıları ise ancak dış finansmanla gerçekleştirebilmektedir. Bu örgütlere STK yardım programları çerçevesinde AB, ABD ve Alman vakıflarından ve kısmen de İngiliz strateji kuruluşlarından destek sağlanmaktadır. Balkan ve Kafkas ülkeleri ülkemizden de çok sayıda destek arayışı içinde olmuşlardır. Bu ülkeler totaliter gelenekten gelseler bile halihazır durumları itibarıyla totaliter olmayan ülkeler kategorisinde mütalaa edilmelidir.

5) Türkiye ile İlgili Faaliyet Gösteren Yabancı Kuruluşlar

Yabancı kuruluşlar arasında Türkiye'yi çalışma odağı olarak ele alan kuruluşlar oldukça azdır. Bunların da bir bölümünün, Türkiye'nin siyasi yapısını bilinçli olarak dönüştürmeye çalışan ve içinde buldukları devletin desteğini sağlayan kuruluşlar olabileceği akla gelmektedir. Batı ülkelerinde daha ziyade Türkiye hakkında inceleme yazıları yazan, Türkiye araştırmaları yapan kuruluşlar o ülkenin çıkarları doğrultusunda Türkiye'yi şarkın (Orient) bir parçası olarak incelemeyi ve diğer doğu kültürü temsilcisi ülkelerle aynı potada değerlendirmeyi tercih etmişlerdir. Almanya'da ve Rusya'da Türkiye'ye bakış perspektifi "Orient Institute" bakış açısidir. Yani Türkiye Doğu'nun bir parçası ve mensubu olup, Atatürk Türkiye'sinin dönüştüremediği, ama Batı çıkarlarına hizmet etmek üzere kullanılabilir ve kullanılması gereken bir alan/ülke olarak görülmektedir ve stratejiler bu görüşlere dayalı olarak kurgulanmaktadır. Bu görüş Türkiye'yi Batı'dan tecrit etmekte, "öteki"leştirilmekte, ama Batı'nın stratejik çıkarlarına aykırı olacak şekilde Türkiye'yi etki alanının dışına kaçırmak istememektedir. Özellikle Batı Dünyası için geçerli olan bu genel yaklaşım, bu görüşün etkisi altındaki hemen hemen tüm yabancı ülkelerde bu şekilde gözlemlenebilmektedir. Bunun ülkemizin çıkarlarıyla ne ölçüde bağdaştığı sorusu akla gelmektedir. Burada gerçek anlamda uluslararası alanda çevresi ve saygınlığı olan aydınlarımızın ve tarafsız ve bağımsız düşünce kuruluşlarımızın çabaları son derece değerli ve önemli olacaktır. Buna ülkemizin büyük ihtiyacı vardır. Bunların farklı ve birbirlerine aykırı görüşler ileri sürmeleri zararlı değil, aksine çok faydalıdır. Zira ülkemizin dışarıda tek sesli koroya değil, farklılıklara tolerans görüntüsüne ihtiyacı vardır. Çıkarlarımız temelinde yabancı görüşlerde gerekli ince ve kalın ayarlar yapılmak zorundadır. Bunun için yeterli insan kaynağımız mevcut, ancak organizasyon veya eşgüdüm ve özellikle destek ve teşvik eksikliği nedeniyle istenilen sonuç alınamamaktadır. Başka ülkelerde merkezleri bulunan yabancı kuruluşlar son zamanlarda ülkemizde şubeler açmaya ve bağlı buldukları ülkelerin veya kurumların çıkarları doğrultusunda çalışmaya başlamış bulunmaktadır. Bunların örnekleri arasında Soros'un "Açık Toplum Enstitüsü", Amerika kökenli "German Marshall Fund" ve Alman vakıfları sayılabilir. Bunların çalışmalarını etkinleştiren önemli bir faktör de yerli beyin gücünü müttefik olarak kullanma yöntemleridir. Bunlar hem sponsorluk yoluyla bazı Türk kuruluşlarının etkinliklerini finanse etmekte, hem de Türk uzmanların beyin gücünden yararlanmaktadır. Bu olguyu olumlu veya olumsuz şekilde peşinen damgalamak doğru olmayacaktır. Küreselleşmenin bir yansıması olan bu sıkı işbirliği modelleri akılcı bir şekilde kullanılabilirse ülkemize yarar sağlayabilir. Ama onların arzu ve yönlendirmelerine kapılarak - bilinçli ve kasıtlı olmasa da- onların çıkarlarını ön planda tutan bir işbirliği modeline ise itibar etmemek gerektiği düşünülmektedir.

6) Uzmanlaşma ve Rekabet

Türkiye'deki strateji kuruluşları bağlamında, özel alanlarda veya konularda derinliğine uzmanlaşma, ya da bunun tersi yönde genel stratejik konseptler üzerinde yatay inceleme ve araştırma yapmak seçenekleri arasında bir tercihte bulunmak, ilgili düşünce kuruluşunun kararına kalmaktadır. Bu tercihi belirleyen faktörler arasında, yeterli sayı ve kalitede uzman kaynaklarına ulaşmak temel faktörü oluşturmaktadır. Ancak başka kaynak ihtiyaçları da belirleyici olabilmektedir. Bu noktada finansal kaynak önemli olsa bile, uzman insan kaynaklarının daha belirleyici olduğu bir gerçektir. Devlet birimlerinin veya özel kurumların ilgili alanları ve ihtiyaçlarına uygun talepleri de bu düşünce kuruluşlarının aldıkları siparişe uygun olarak uzmanlaşıp uzmanlaşmama tavırlarına dayanak teşkil edebilmektedir. Ya düşünce kuruluşunun isim ve logosundan da belli olan, ya da ilan edilmiş olan amaçları arasında sayılan uzmanlaşma alanına ilk kuruluş aşamasında riayet edilse bile, daha sonra güncel gelişme ve ihtiyaçlar doğrultusunda söz konusu kuruluşlar, uzmanlaşmaktan vazgeçerek genel çizgiye kaymakta ve ilan ettikleri alanın dışına yönelik çalışmaktadırlar. Bunun ülkemizdeki örnekleri çoktur; ASAM, TASAM, USAK vs. bunlar arasında sayılabilir. Örneğin Asya odaklı bir araştırma merkezi olarak kurulan TASAM daha sonra Afrika'ya yönelerek üç Afrika Kongresi ve başka bölge ve konulara dönük etkinlikler gerçekleştirmiştir ve şimdi Balkanlar bağlamında Avrupa'ya açılmıştır. Bunların dışında aynı kuruluş yurt içine dönük meslek içi eğitim çalışmalarıyla siyasi eğitim hizmetini kendi bünyesinde açtığı 'İletişim Enstitüsü' aracılığıyla siyasi partiler, vilayetler, belediyeler ve çeşitli yönetim birimlerine sunmaya başlamıştır.

Gerek Türk, gerek yabancı kurumlar arasında mantığımız bize, stratejik düşünce alanında rekabet olmaması gerektiğini göstermektedir. Aksine iş bölümü ve işbirliği geçerli olmalıdır. Zira çalışılan alan o kadar derinlikli ve zengin bir alandır ki, hiçbir kurum diğerinin alanına tecavüz etmeden sonsuza yakın geniş bir âtil kapasite içinde faaliyet gösterebilir. Örneğin, Balkanlar üzerinde yoğunlaşan üç kurum olduğu farzedilse, bunların her biri sadece Balkan coğrafyasında birbirine hiç değmeden değişik faaliyet alanları bulabilirler. Kaldı ki, üçü de aynı ülke ve konuya odaklansalar bile, bunun değişik yönlerini ele alarak konuyu zenginleştirmek suretiyle değişik yönlerini katkı olarak sunabilirler. Uygulamada bu işbirliğinin özellikle ülkemiz içinde gerçekleşmediği, kurumların birbirine kuşkuyla baktıkları, bilgileri paylaşmak istemedikleri görülmektedir. Bunun düşünce kuruluşları alanındaki gelişmemizi yavaşlatan hatta engelleyen bir rol oynadığı düşünülmektedir. Uluslararası alandaysa rekabet ile işbirliğinin paralel yürütüldüğü görülmektedir.

7) Türk Stratejik Araştırma Kurumlarının Yabancı Muhataplarıyla İlişkileri

Uluslararası alanda tanınan ve yabancı araştırma kurumlarının konferans, kongre ve diğer etkinliklerine davet edilen Türk uzmanların tamamının gözlemimizi paylaşacakları gibi, bu alanda Türk mevcudiyetini ve temsilini genişletmek büyük bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bir avuç uzmanımızın bulunduğu bu alanın henüz çok boş olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim bu ihtiyacı yabancı muhataplarımız bize sık sık hatırlatmaktadır. Bu işbirliği ilişkilerinin kurumsallaştırılmasında ve protokollere bağlanmasında büyük yarar görülmektedir. Karşılıklı deneyimlerin, uzmanların, akademisyenlerin, stratejik alanda çalışan asker ve sivil bürokratların değişimi, yayın alışverişi, ortak elektronik iletişim ağları kurulması, ad hoc temas grupları, “âkil adamlar” grupları oluşturulması, bu alanda ülkemizin dış politika ve stratejik vizyonunu çeşitlendirecek, renklendirecek ve zenginleştirecektir. Türkiye’de rastladığımız darboğazlardan biri de yayınların büyük ağırlığının Türkçe olmasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası kuruluşların en çok sıkıntısını çektiği ve bizden talep ettiği yabancı dilde sunmamız gereken kaynaklardır. Nitekim Türkçe olarak sunulan kaynakların, makalelerin ve kitapların kamuoyuna hitab etmeyen akademik seviyeleri de göz önünde bulundurulursa, ülkemizde çok kısıtlı bir hedef kitleye hitap ettiği ve güttüğümüz tanıtıcı amaçlara hizmet etmekten çok uzak olduğu gerçeğiyle karşılaşırız. Milli davalarımız, Kıbrıs ve Ermeni sorunu gibi konularda bu eksiklik yakın geçmişte ciddi şekilde hissedilmiştir. Bu şekildeki Türkçe çalışmaların hem yabancı hedeflere ulaşamaması, hem de akademik niteliği ve dar bir çevreye hitab etmesi dolayısıyla faydalarının marjinal kalması üzücü bir gerçek ve düzeltilmesi gerekli önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

8) Kamuoyu ve Stratejik Araştırmalar Merkezleri

Türk kamuoyu stratejik araştırma merkezlerine ciddi şekilde ihtiyaç duyduğunu, istekle ve zevkle izlediği televizyon programlarındaki siyasi sohbetler vesilesiyle belli etmektedir. Kamuoyunun bu mesajını kamu sektörünün doğru olarak algılayabildiğini söylemek güçtür. Halbuki kamu sektörünün düşünce kuruluşlarını doğrudan veya dolaylı olarak başka ülkelerde olduğu gibi desteklemesi, diğer faydalı amaçları bir yana kamuoyunu tatmin bakımından da gerçek bir ihtiyaçtır. Bu sadece ülkemizin yurt dışında genel tanıtımı açısından zorunlu değil, kendi kamuoyumuzun ihtiyacı için de geçerlidir. Buna karşılık, kamuoyumuzda düşünce kuruluşlarıyla ilgili kısmen doğru, kısmen yanlış bazı yargı ve önyargılar da mevcuttur. Örneğin, düşünce kuruluşlarımızın bazen haklı olarak belli radikal ideolojilerin tarafı olduğu şeklinde yaygın bir inanç mevcuttur. Bir başka inanç da düşünce kuruluşlarımızdan en azından bazılarının yurtdışı bağlantılarına septik olarak bakılmasıdır. Yani, dışarıdan özellikle finansal olarak desteklenen veya desteklendiği

farzedilen kuruluşların, gerek bu parasal ilişkilerinin, gerek işbirliği yaptıkları kuruluşlara yakınmış gibi görünen davranış biçimlerinin, onların yanlış olarak ülke çıkarlarını ikinci planda tuttukları şeklinde bir inanca dönüşebildiği de görülebilir. Tabiiyle, ülkemiz aleyhine çalışan dış bağlantılı kuruluşlar konusundaki görüşlerimiz saklıdır. Özetlemek gerekirse yabancı kuruluşlarla Türk kuruluşları arasındaki işbirliği ilişkileri pekala iki ülke çıkarlarının örtüştüğü noktaları ortaya çıkararak ortak çıkarlara hizmet edebilir. Herhalükarda bu işbirliği hem kaçınılmaz bir gerçek ve -dikkatli olmak kaydıyla- hem de çok yararlıdır.

9) Medya ve Stratejik Araştırmalar Merkezleri

Medya ile stratejik düşünce kuruluşları arasında örtüşen ve örtüşmeyen etkinlik alanları mevcuttur. Magazin dünyasını temsil eden medya organlarıyla düşünce kuruluşlarının yolları ayrılmaktadır. Zira öncelikleri farklıdır. Buna karşılık ciddi basın ve yayın organlarının ürettikleri makale, araştırma, röportaj, strateji ekleri gibi çalışmalar son derece yararlı çalışmalar olup, strateji merkezlerinin de kullandığı kaynaklar arasında sayılmaktadır.

Dış politika yazarları, ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel ve bilimsel analizler yapan yazarlar, çok büyük bir hizmet sunmaktadırlar. Bu bakımdan stratejik araştırma kuruluşlarıyla medya ortak ve mütteftir. Farklılıklara ve ayrışmalara gelince, strateji merkezleri medyanın tozuna yetişemeyecek kadar yavaşırlar. Ayrıca genellikle strateji merkezlerinin kullandıkları dil, kamuoyuna hitab eden bir dil değildir. Bir başka nokta da, gazetelerin öncelikli görevinin haberi değerlendirmek olmasıdır. Yani güncellik ve aktüellik en önemli vasfıdır. Strateji merkezlerinin böyle bir kaygısı yoktur. Aktüel konuları işlemek ve günceli kaçırmamak stratejik araştırma merkezleri için de geçerli ve yararlıdır, ama haber, strateji merkezinin amacı değil, aracıdır. Strateji merkezinin esas amacı haberi vermek değil, onu değerlendirmek, analiz etmek ve ondan sonuçlar çıkarmaktır. Stratejik araştırma merkezi, güncel olmayan konuları da stratejik bakış açısıyla değerlendirir. Bütün bu sayılan sebeplerle, stratejik araştırma merkezlerinin gerçekleştirdikleri bazı etkinlikler medya için ilgi çekici olmayabilmektedir. Ama kamuoyunu heyecanlandıran büyük bazı etkinlikler, hem medya, hem strateji merkezlerinin ortak ilgilerinin odağını da oluşturabilmektedir.

10) Üniversiteler ve Stratejik Araştırmalar Merkezleri

Üniversitelerin de düşünce kuruluşlarıyla önceliklerinde farklılıklar mevcuttur. Üniversiteler ağırlıklı olarak akademik çalışmalara, araştırmalara, makalelere ve yayınlara yönelmekte ve kamuoyundan ziyade elit bir kültür düzeyindeki kısıtlı bir kitleye hitap etmektedir. Düşünce kuruluşları ise bunu kamuoyu diline de çevirerek uygulamalı etkinlikler

diyebileceğimiz tarzda hizmet sunmaktadırlar. Aslında üniversitelerle düşünce kuruluşlarının ortak alanları da çoktur. Her ikisi de güncellikten ziyade derinlik, ayrıntı ve içeriğe dönük çalışır. Düşünce kuruluşları etkinliklerinin büyük bir bölümünü üniversitelerin şemsiyesi altında yapmayı hem altyapı kolaylığı (insan kaynakları başta olmak üzere teknik donanım ve diğer altyapı), hem bir prestij meselesi, hem de pratik bir çözüm olarak görmektedir. Üniversitelerin de bünyelerinde stratejik düşünce merkezleri bulundurmaları, madalyonun öbür yüzünden bakılınca benzer nedenlerle çıkarlarına uygun olabilmektedir. Yani belli konularda uzman ve önde gelen kişileri kadrolarına katmak, prestij, rekabet alanındaki başka üniversitelerle mukayeseli avantaj sağlamak, iç ve dış promosyon ve kontakt'ları genişleterek sponsor sağlamak gibi amaçlarla bu işbirliğinin ülkemizde hızla gelişmekte olduğunu görüyoruz. Ancak bazen üniversitelerin kaynakları, bu merkezlerin çapının sınırlı olmasının sebeplerinden birini de oluşturmaktadır. Bu hem parasal kaynaklar, hem de insan kaynakları açısından belli ölçüde geçerlidir.

11) Türk Stratejik Araştırma Merkezlerinin Geleceği

Ülkemizde düşünce kuruluşlarının geleceği büyük ölçüde sağlam ve devamlılık arzeden fonların teminine bağlıdır. Bu olmazsa ad hoc projeler bazında yapılacak uygulamalarla yetinmek zorunda kalınır ki, bu da ülkemize bu alanda bir gelecek vadedemez. Yanlı ve yansız kuruluşların her ikisinin de toplumda artı değer yaratma yeteneği vardır. Mesele bu yeteneğin doğru kullanılıp kullanılmayacağı noktasında düğümlenmektedir. Dışa bağımlı hale getirilecek düşünce kuruluşlarının sürekli hizmet vermeleri beklenmemelidir. Zira çıkar ortaklığı bittiği anda bu hizmet kaybolacaktır. Dolayısıyla iç kaynakların istikrar ve sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Kamu desteği Türkiye'deki sürekliliğin ve istikrarın sağlanması için zorunludur. Ancak kamu desteği konusunda kamu sektörünün bu ihtiyacı henüz görebildiğine ve değerlendirebildiğine inanılmamaktadır. Mevcut haliyle bu desteğin devamlı sağlanabileceği öngörülememektedir. Maalesef, gözle görülebilir bir geleceğe kadar bu zayıflık devam edeceğe benzemektedir. Yani bazı kuruluşlar ad hoc aktivitelerle iniş-çıkışlar gösterecek, diğer bazıları tabela kuruluşu haline dönüşecekler ve girişimler sönüp gidebilecektir. Uluslararası birinci ligde oynayabilecek bir düşünce takımı çıkarılması şu anda ülkemizde bu alana bakış açısı değişmezse, hayal gibi gözükmemektedir. Oysa bu ihtiyaç duyulur ve devlet desteği sağlanabilirse, eğilim tersine dönebilecektir. Türkiye'de ferdi olarak mevcut yüksek kalitede insan kaynaklarının uluslararası arenada boy gösterebileceği, hatta üstünlük sağlayabileceği kolaylıkla tahmin edilebilir. Buna da sorunlarını anlatamayan ve imaj sorunu yaşayan Türkiye'nin çok ihtiyacı vardır. Buradaki ayırıcı noktalardan biri de devlet desteğine "evet", ama devleti bu kuruluşların temsil etmesine "hayır" demek gereğidir. Zira uluslararası kamuoyunun değer verdiği görüşler kamu sektörünü temsil eden düşünce kuruluşlarınıninki değil, icabında farklı görüşler ortaya koyabilen ve daha

inandırıcı kabul edilen özel kuruluşların görüşleridir. Burada devletin gizli desteğinden bahsetmiyoruz. Zira bugünün dünyasında devlet desteği alıp da almamış izlenimi vermeye çabalayan kuruluşlar, davranışlarıyla hemen afişe olmakta ve işin tilsımı kalmamaktadır. Buna karşılık devlet desteği alan çok sayıda özel kuruluş Batı'da da mevcut olup bunların kendilerini açıklamakta bir sıkıntıları olmamakta, saydamlıkla kaynaklarını, mensup ve üyelerini, amaç ve hedef kitlelerini açıklamak, o kuruluşun saygınlığını zedelememekte, aksine daha inandırıcı hale getirmektedir. Bu da gelişmiş bir demokrasinin esasen icabıdır.

Stratejik araştırma merkezlerinin faaliyet alanlarını çeşitlendirmeleri ve genişleterek zenginleştirmeleri de fevkalade önemlidir. Birçok strateji merkezinin mükerrer hedef ve zamanlara odaklanarak, birbirlerinin faaliyetlerini adeta engellemek ister gibi üst üste aynı kişileri, aynı zamanda davet ederek aynı konularda birbirinin kopyası toplantılar tertiplemeleri ve bu suretle birbirinin önünü kesmeleri, herekese zarar verici sonuçlar doğurabilmektedir. Oysa o kadar çok işlenmemiş alan, faydalanılmamış yerli ve yabancı insan kaynağı vardır ki, bu alanlara yönelmek hem ülke çıkarları, hem kurum çıkarları açısından önemli bulunmaktadır. Örneğin, günümüzde yeni patlak veren “dünya gıda krizi” tüm yönleriyle incelenmesi, bir stratejik tehdit olarak değerlendirilmesi ve ülkemize olan etkilerinin ve önlemlerin tartışılması gereken bir konudur. Ama şu ana kadar bunu incelemek, toplantı yapmak girişiminde bulunan bir düşünce kuruluşumuz olmamıştır. Bugün dünyanın en çok uğraştığı alanlardan biri, NTSI (Non-traditional Security Issues) alanında çalışan ve uzmanlaşan bir kuruluşumuz, hatta üniversite kürsü veya uzmanımız bile yoktur. Halbuki, ekolojik konulardan, tabii âfetlere, su sorunlarından, çok çeşitli yeni tehdit ve risk odaklarına ilişkin uluslararası sorunlarda faaliyet gösteren düşünce kuruluşlarıyla yoğun işbirliği yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun yapılmakta olduğunu savunanlar bulunabilir. Ancak, burada kasdettiğimiz başka birşeydir. Resmi kurumlarımızın temsilcilerinin, talimatlar ve bazı bilgilerle donatılarak, uluslararası ihtisas kuruluşlarının toplantılarına katılmak suretiyle, resmi görüşleri sunmaları değil, tarafsız, bilimsel teori ve içtihatlar yaratan düşünce kuruluşlarıyla işbirliği yapmaları, artık politize olmaya başlayan, yeni uluslararası hukuk disiplinleri ortaya çıkaran bu alanlarda varlık göstermeleridir.